

рення, при якому атом чи група у вигляді йона чи нейтральної частинки відривається від молекул, наслідком чого є утворення кратного зв'язку або зростання його кратності (при відщепленні від сусідніх атомів) чи утворення циклів. Найменш властивим тут, правдоподібно, є термін реакція вилучення, бо вилучення, як правило, пов'язане з осмисленою дією того, хто вилучає. Реакція ж відбувається самочинно, нейтральний термін реакція відщеплення якраз відбиває такий стан речей.

Разом з тим відмітимо, що на наш погляд, не можна вважати синонімами такі віддієслівні іменники як обробка-оброблення, перегонка - переганяння, випромінення - випромінювання, виймання - виїмка (останнє стосується добування гірських порід безпосередньо з масиву /4/ і, на наш погляд, його не треба міняти на інше слово, як це пропонується в деяких роботах /5/), а також інших інших пар, де один з термінів означає процес, а інший - дію чи результат дії.

Література

1. Словник іншомовних слів, За ред. Ю.С.Мельника, Ред.УРЕ, 1975
2. Російсько-український словник термінів та зворотів з технології нафти А.М.Зелізний, О.А.Літковець, В.В.Гуменецький, М.Й.Ганіткевич, Вид.ДУ»Львівська політехніка», Львів, 1998
3. W. Doroszewski, O Kulture slowa, PIW, 1962
4. Тлумачний гірничий словник, під.ред. В.С.Білецького, Донецьк, 1998.
5. Л.Симоненко в кн. Українська термінологія і сучасність, Київ, 1997, стр.13

УДК 622 (03)

УДК 622 (03)

**В.С.Білецький, д.т.н. (ДДТУ),
А.П.Загнітко, академік АН ВШ України (ДонНУ),
І.Г.Манець, к.т.н. (НДІГМ ім. М.Федорова)**

ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГІРНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Формування гірничо-геологічної термінології почалося декілька сторіч тому - в період бурхливого освоєння надр землі. Першими роботами по гірництву в цьому плані були книги німецького вченого Г.Агріколи, зокрема «Про родовища і рудники в старий і новий час» (1546 р.), видання англійських, французьких і італійських вчених. Однією перших робіт в Україні була публікація Ф.Прокоповича «Про корисні копалини» (1705-

1709 pp). У Росії в XVIII ст. були публікації вченого-дослідника М.Ломоносова, а також опубліковані «Гірничий словник» (1841 - 1843 pp.) і «Німецько - російський гірничий словник» (1890 p.).

У останні десятиріччя XX сторіччя в Україні набули поширення російськомовні спеціалізовані видання: енциклопедичні, термінологічні, тлумачні технічні словники і довідники по гірництву. Найбільш помітними роботами є енциклопедичний довідник «Гірництво» (1990 p.), «Гірнична енциклопедія» в 5 томах (1984-1991 pp.) і двомовні гірничі словники професора Л.І.Барона (1958 p.). Все це нарівні з іншими причинами сприяло тому, що українська мова часто калькувала російську, а українська гірничача терміносистема після 30-х років XX ст. не була досить повно і якісно розроблена. Однак з приданням українській мові статусу державного істотно зросла потреба в дослідженні стану українського наукового в технічній мові, систематизації, нормуванні і впорядкуванні національної гірничої термінології. Постійно зростає потреба в її широкому використанні в науці і техніці, в учбових закладах, підприємствах різних галузей.

Потрібно зазначити, що цей процес терміноутворення досить складний. Значна роль в розробці української гірничої термінології належить академіку АН України М.М.Федорову, вченим Донецького державного технічного університету (ДДТУ), Національної гірничої Академії, Академії нафти і газу і інших вузів України. Українською частково або повністю друкуються ряд журналів гірничого профілю: «Геологічний журнал», «Гірнична електромеханіка та автоматика», «Збагачення корисних копалин». «Науковий вісник Національної гірничої академії України», «Геологія і геохімія горючих копалин». Російською друкуються «Уголь України». Сьогодні намітилася тенденція розширення сфери вживання української мови в гірництві, про що свідчить вихід ряду монографій і підручників (зокрема, зі збагачення корисних копалин, з нафтогазової справи, маркшейдерії, шахтного транспорту тощо).

Існує також цілий ряд нормативних документів з гірництва, зокрема «Правила безпеки вугільних шахт» (2000 p.). Гірничача термінологія розробляється також Державним стандартом України. Але на багатьох підприємствах вугільної, рудної, нафтової, газової і інш. галузей гірничої промисловості України, де до сьогодні переважає російська мова, ще застосовують ряд неспеціалізованих словників минулих і сучасних років видання з суперечливим або неправильним перекладом окремих слів і словосполучень. Укладачі нових загальних і загальнотехнічних іншомовно-українських словників часто знекровлюють українську мову, не повністю використовують її історичні джерела, калькують іноземні терміни. Наявність технічного сленгу, тривіального суржика в таких виданнях завдає шкоди при їх використанні. Проведений аналіз великої кількості літературних джерел показав існування ряду протиріч в перекладі українською гірничих термінів.

Крім того, вітчизняних словників з науковою і технічною термінологією, які б адекватно і якісно передавали зміст новітніх наукових явищ і розробок техніки просто бракує. Важливість проблеми нормування науково-технічної термінології в гірництві безперечна.

Сьогодні вперше в Україні реалізуються значні дослідницько-видавничі проекти з подальшого вдосконалення вітчизняної гірничої термінології. Це передусім проект "Гірнична енциклопедія", яка передбачає три етапи: 1). Підготовка і публікація «Тлумачного гірничого словника» (1998) /1/, 2) Підготовка до видання (в «Східному Видавничому Домі» спільно з фахівцями ДДТУ, Національної гірничої академії та інших вузів) тритомного «Гірничого енциклопедичного словника» (2001-2002) і власне 5-7-томної «Гірничої енциклопедії» (орієнтовно до 2008-2010 р.). У тлумачному словнику описано 5 000 термінів і терміносполучень, енциклопедичному - 10 000 термінів, а "Гірнична енциклопедія" буде містити бл. 15 000-17 000 статей в оптимальному співвідношенні різних напрямків гірництва. Подаються також еквіваленти (відповідники) термінів російською, німецькою і англійською мовами.

Відчувається гостра необхідність в сучасних високоякісних і досить повних російсько-українському і українсько-російському словниках з техніки і технології виробничих процесів у гірництві. Новою роботою в цьому напрямі є «Російсько-український словник наукової термінології» (1998 р). Велике значення має робота ДВАТ «НДІГМ ім. М.М.Федорова» по випуску двотомного гірничого словника, в якому врахований підхід, що склався на Сході і Заході України, до перекладу спеціальних термінів. Галузевий словник по гірництву виходить виданнями: том 1 "Російсько-український гірничотехнічний словник" (40 000 слів) /2/, том 2 "Українсько-російський гірничотехнічний словник" (70 000 слів) (в стадії підготовки до виходу в світ).

Авторські колективи названих видавничих проектів на основі багаторічного досвіду роботи з методичною і галузевою документацією, науково-технічною літературою (німецько-російські, англо-російські, російсько-українські, енциклопедичні, термінологічні і орфографічні словники), а також з періодичними вітчизняними і зарубіжними гірничотехнічними виданнями літератури останніх років зібрали, відредагували масив геологічних, мінералогічних і інш. слів, що найбільш вживаються і здійснили їх переклад на українську мову. З усього фонду спеціальних термінів, які обслуговують гірничу промисловість (вугільна, нафтогазова, рудна і інш.) здійснений систематизований відбір найбільш вжиткових слів-термінів, термінологічних виразів і лексичних одиниць, стійких стереотипних словосполучень. Видання, що Пропонуються включають також базисні терміни і словосполучення з суміжних з гірництвом дисциплін - фізики, механіки, медицини і інш.

Правопис української частини цих видань даний з урахуванням сучасних вимог, а також видань Інституту мовознавства ім. А.А.Потебні, Інституту української мови Національної Академії Наук України.

Потрібно зазначити, що процес становлення української гірничої термінології ще продовжується, існують дискусійні проблеми з цього питання.

Певну складність становило виокремлення термінів з літерою г та ґ. Ми вважаємо за потрібне в термінах латинського походження, а також термінах з німецької, англійської, французької мов здебільшого транслітерувати ґ через г, а в термінах грецького походження - найчастіше через г. При цьому треба враховувати традицію м'якого г в українській мові, наприклад, в широкоживаних словах *грам*, *градус* тощо. Водночас в іноземних прізвищах літера ґ передана через г : *Гіббс*, *Гете*, *Галлей*, *Гальвані*, *Гаусс* і т.д. Цілком виправданим є вживання літери г всередині або в кінці слів-термінів: *обґрунтування*, *квершлаґ* тощо.

Відчутну складність становить застосування і тлумачення в гірничій термінології паронімів, якими багата українська мова. Для прикладу подамо декілька з них: грануляція і гранулювання, кальцинація і кальцинування, відсадка і відсадження і т.д. На жаль, ряд існуючих словників часто подають їх як синоніми, хоча перше слово означає результат, а друге власне дію. Очевидно, що на сьогодні в цій частині українська гірничая термінологія вимагає подальшої ретельної роботи. Зауважимо, що сучасна українська мова надає великі можливості для чіткого і однозначного тлумачення паронімів. Їх правильне вживання без сумніву сприяє точному розумінню суті процесів та явищ.

Вважаємо недоцільним уникати активних дієприкметників із суфіксами -учий, -ючий, наприклад, нівелюючий, контактуючий і т.і., бо їх виключення, яке рекомендують деякі автори, на нашу думку сильно збіднює сучасну українську мову.

При підборі термінів до нових словників треба збалансовано представити гірничі науки, відобразити національну гірничу термінологію, яка історично склалася в минулі віки, врахувати розвиток нових наукових напрямків.

Більш уважного підходу вимагає переклад на українську мову геологічних і гірничотехнічних термінів: башмак, бездействующая скважина, буровая вышка, буровой станок, вентиляционный буфет, грудь забоя, коротыш, пазуха, подошва, подушка, постель, почва, расстрел жесткой армировки, шахтный светильник, сводчатый, шахтный ствол, шляпа, фигура і др

Ці терміни рекомендовано нами переводити так: башмак, недіюча свердловина, бурова вежа, буровий станок, вентиляційний буфет, груди вибою, корогун, пазуха, підошва, подушка, постіль, ґрунт, розпора жорсткого армування, шахтний ліхтар, склепінчастий, шахтний стовбур, капелюх, фігура і інш.

У роботах прийнятий офіційно-діловий стиль відбору термінів і їх перекладу на українську мову. Представлена велика кількість загальнозживаних і стереотипних конкретних словосполучень (наприклад, «шахта, небезпечна за газом і пилом»), сприяючих зручності і правильності їх використання в україномовному середовищі.

Нові видання адресовані, передовсім, науковій і інженерній громадськості, але можуть бути корисні студентам і перекладачам. Основна мета їх використання - вивчення української технічної лексики, мовна комунікація, перекладацька робота, створення нових підручників та посібників українською мовою.

Все це істотно сприяє становленню, нормуванню і упорядкуванню правильної української лексики в галузі освоєння надр.

Література

1. Тлумачний гірничий словник/ В.С.Білецький, К.Ф.Сапіцький, Б.П.Панов та інші. Під загальною ред. В.С.Білецького. - Донецьк: ДДТУ, 1998. -446 с.
2. И.Г.Манец, А.Н.Коваль, Г.И.Кирокасян. Русско-украинский горнотехнический словарь. -Донецк: Донбасс, 2000.-484 с.

УДК 613.4.

Д-ри медичних наук, професори В.О.Максимович, В.В.Мухін,
В.О.Романенко, І.І.Солдак, М.І.Тарапата,
канд-ти медичних наук Л.М.Болонова, О.С.Горецький,
аспірант Ю.М.Максимович

ПРОБЛЕМА ПІДТРИМКИ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНІЙ ЕКСТРЕМАЛЬНІЙ СИТУАЦІЇ

Всесвітня організація охорони здоров'я визначила зміст терміна здоров'я. Зміст значно ширший, ніж головний показник в медицині – рівень захворюваності, або інтегруючі біосоціальні показники – тривалість життя, рівні смертності й народжуваності. Ставляться важливі вимоги до інших складових здоров'я. По-перше, щоб були задовільні показники розумової та фізичної працездатності. По-друге, щоб не виходили за межі допустимих змін показники енергетичної, психофізіологічної, серцево-судинної, дихальної, репродуктивної та інших систем організму, його стійкості й адаптованості до впливів середовища. По-третє, щоб самооцінки свого психічного та соціального стану були комфортними. Як бачимо, дуже висока планка. На досягнення її націлена третя загальноєвропейська програма «Здоров'я усім».
